

BƯỚC ĐẦU TÌM HIỂU NHỮNG TÁC ĐỘNG CỦA VĂN HÓA VÀ TÔN GIÁO TRONG PHÁT TRIỂN GIÁO DỤC Ở CỘNG ĐỒNG CHĂM ISLAM TẠI THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH (Qua trường hợp quận Phú Nhuận)

*Nguyễn Thị Thu Thủy**

Nhìn vào bản đồ thành phố Hồ Chí Minh, Phú Nhuận là một quận nằm ở vị trí trung tâm: Bắc giáp quận Gò Vấp, Đông giáp quận Bình Thạnh, Nam giáp quận 1 và quận 3, Tây giáp quận Tân Bình. Với diện tích khoảng 51.406 km², toàn quận Phú Nhuận chia ra 17 phường. Trong đó, cộng đồng người Chăm Islam cư trú chủ yếu ở hai phường là phường 15 và phường 17 gồm 124 hộ với 621 nhân khẩu, trong đó có 278 nữ và 147 trẻ em. Có thể nói, Phú Nhuận là một trong những địa bàn có số lượng người Chăm Islam cư trú tập trung nhất tại thành phố Hồ Chí Minh.

Từ sau năm 1975 đến nay, cộng đồng Chăm Islam Phú Nhuận đã nhận được sự quan tâm, hỗ trợ của nhiều ban ngành, đoàn thể và chính quyền các cấp về nhiều mặt như: kinh tế, giáo dục, sức khỏe, vay vốn,... Những chương trình hỗ trợ đó đã phần nào đạt được kết quả. Cụ thể như trong lãnh vực sức khỏe cộng đồng, việc bà con người Chăm Islam đã bắt đầu sử dụng các biện pháp phòng tránh thai là một thành công lớn trong kế hoạch hóa gia đình bởi vì đây là một điều cấm kỵ của đạo Hồi. Hoặc như chương trình vận động thanh thiếu niên Chăm Islam không kết hôn sớm như phong tục từ trước, và ra chính quyền làm thủ tục đăng ký kết hôn, khai sinh cho con...

Tuy nhiên, do đặc điểm của tôn giáo, sinh hoạt hàng ngày của cộng đồng Chăm Islam đã bị chi phối toàn bộ bởi những giới luật của kinh Koran quy định nghiêm ngặt trong đời sống, tinh thần, và xã hội. Chính vì vậy, trong quá trình công nghiệp hóa - hiện đại hóa hiện nay, cộng đồng người Chăm Islam gặp nhiều khó khăn, hạn chế trong việc cải thiện đời sống kinh tế, nâng cao trình độ dân trí,... để đáp ứng nhu cầu phát triển chung của xã hội.

Năm 2002, Ủy ban Mặt trận Tổ quốc quận Phú Nhuận kết hợp với các ban ngành, đoàn thể trong quận đã triển khai Chương trình "*Hỗ trợ đời sống cộng đồng*

* Đại học Khoa học xã hội và nhân văn thành phố Hồ Chí Minh. Việt Nam.

người Chăm quận Phú Nhuận" từ năm 2002 đến năm 2006. Chương trình tiến hành thực hiện ba mục tiêu chủ yếu là: chăm sóc sức khỏe; chăm lo học hành; cải thiện đời sống và nâng cao mức sống của đồng bào Chăm Islam trong quận.

Có thể nói, Phú Nhuận là quận đầu tiên tại thành phố Hồ Chí Minh xây dựng một dự án nhằm hỗ trợ cho cộng đồng người Chăm Islam cư trú trên địa bàn quận. Sau một năm thực hiện, Chương trình đã đạt được nhiều kết quả to lớn và được đánh giá rất cao về các mặt như: chăm sóc sức khỏe, chăm lo đời sống văn hóa tinh thần, chăm lo học hành, vận động tuyên truyền các kiến thức xã hội,...

Bên cạnh những thành quả đạt được Ban Quản lý Chương trình cũng nêu ra một số vấn đề trở ngại khi thực hiện chương trình. Trong đó, vấn đề giáo dục là nổi cộm nhất. Do ảnh hưởng của một số phong tục tập quán, đặc biệt là những quy định của giới luật Islam, cho nên trong quá trình vận động cho trẻ em đi nhà trẻ, mẫu giáo, không bỏ học giữa chừng, động viên các em gái người Chăm đến trường,... đã gặp nhiều khó khăn. Có thể nói, bên cạnh nguyên nhân kinh tế thì những giới luật của tôn giáo cũng là "*rào cản vô hình*" trẻ em Chăm Islam đến trường học.

Hơn nữa, việc đào tạo - dạy nghề và tạo công ăn việc làm cho thanh niên Chăm Islam cũng gặp rất nhiều khó khăn. Bởi vì, ngoài trình độ văn hóa thấp thì những tập quán, văn hóa đặc thù cũng như một số những khó khăn do ràng buộc của giới luật Islam,... đã là những nguyên nhân "*tiềm ẩn*" cản trở kế hoạch đào tạo nghề cho thanh niên trong cộng đồng Chăm Islam.

*

* *

Người Chăm Islam đã có mặt tại thành phố Hồ Chí Minh từ lâu đời. Cùng với các dân tộc khác như Việt, Hoa, Khmer... người Chăm Islam đã góp phần xây dựng nên sắc thái văn hóa phong phú đa dạng của Sài Gòn - thành phố Hồ Chí Minh. Tuy nhiên, truyền thống văn hóa và tôn giáo đặc thù của người Chăm Islam đã tác động sâu sắc đến nhiều mặt trong đời sống kinh tế, tổ chức xã hội cũng như trình độ văn hóa của họ. Có thể nói, xã hội của cộng đồng Chăm Islam hầu như được hình thành trên nền tảng giới luật của Islam. Mọi sinh hoạt hàng ngày của một người Islam gắn liền với quy định của kinh Koran và nghi lễ tôn giáo.

* **Về hoạt động kinh tế:** Người Chăm Islam quận Phú Nhuận sinh sống chủ yếu bằng các công việc lao động phổ thông như: làm mướn, chạy xe ôm, thợ hồ, buôn bán nhỏ tập trung dọc đường Cao Thắng, chợ Phú Nhuận... Đặc biệt, đa số các gia đình người Chăm Islam đều có sinh kế bằng nghề buôn bán dạo (bán quần áo may sẵn, vải, đồ gia dụng...) ở thành phố Hồ Chí Minh và các tỉnh lân cận như Đồng Nai, Bình Dương, Bình Phước, Tây Ninh, Bình Thuận... Mức thu nhập trung bình của các hộ người Chăm Islam tương đối thấp. Nguồn thu nhập chủ yếu của họ từ buôn bán nhỏ, lẻ, theo thời vụ cho nên thu nhập không ổn định, bấp bênh, đời sống khó khăn.

Mặc dù công việc buôn bán dạo ngày càng nhiều khó khăn, rủi ro... nhưng hầu hết thanh niên trong cộng đồng vẫn chọn nghề này. Bởi vì theo họ, do những kiêng cử trong ăn uống, quy định năm lần lễ trong ngày, hoặc đối với tín đồ Islam ngày thứ Sáu là ngày nghỉ lễ quan trọng,... nên công việc và nội quy ở các công ty, xí nghiệp, tổ hợp... không phù hợp với những sinh hoạt của họ.

* **Ngôn ngữ:** Hiện tượng song ngữ trong cộng đồng người Chăm Islam rất rõ nét. Nếu như trong cộng đồng họ trao đổi với nhau bằng tiếng Chăm, thì khi ra ngoài xã hội họ sử dụng tiếng Việt. Bên cạnh đó, có một số người biết tiếng Ả Rập, Malayu, đó là các thầy giáo (Tuon) dạy giáo lý, các sinh viên du học ở Malaysia, Indonesia, Thái Lan,... Đây là yếu tố có tính cố kết cộng đồng; đồng thời cũng là mặt hạn chế của trẻ em Chăm Islam khi đến trường học. Ngoài ra, trẻ em Chăm Islam hầu như không đến nhà trẻ hay lớp mẫu giáo, nên khả năng tiếp thu thường chậm hơn nhiều so với trẻ em người Việt.

* **Ăn uống:** Vấn đề giới luật trong ăn uống hàng ngày được người Chăm Islam đặc biệt coi trọng và tuân thủ một cách nghiêm ngặt. Họ kiêng cử tuyệt đối thịt và mỡ heo và chỉ ăn thịt bò, gà, vịt,... do người trong cộng đồng Chăm Islam cung cấp. Hiện nay, nguồn thịt bò cung cấp cho bà con trong cộng đồng Chăm Islam chủ yếu từ Châu Đốc chuyển lên. Thực phẩm phổ biến trong bữa ăn hàng ngày là cá, tôm... Nếu là đồ hộp phải có chữ *Halal* hay *Muslim* (dấu hiệu để chỉ người Islam có thể ăn được) thì xuất xứ thường là của Malaysia, Indonesia. Họ cũng thường sử dụng thực phẩm làm bằng sữa như phô mai, bơ, sữa tươi hay trứng.

Hiện nay tình trạng trẻ em Chăm Islam suy dinh dưỡng đang ở mức độ cao. Chính những quy định nghiêm ngặt của tôn giáo trong ăn uống đã ảnh hưởng rất lớn đến chế độ dinh dưỡng của họ. Nguồn thực phẩm phục vụ cho các tín đồ Islam không phải là phổ biến, còn những thực phẩm tươi sống như thịt bò (từ Châu Đốc đưa lên), hay gà vịt... thường có giá cao hơn giá thị trường. Do đó những hộ gia đình Chăm Islam nghèo thường không có nhiều tiền để mua những thực phẩm đó.

* **Y phục:** Y phục là một đặc điểm rõ nét nhất để nhận ra một người Chăm Islam. Đàn ông Chăm Islam thường quấn xà rông kẻ sọc ca rô nhiều màu với áo chéva. Phụ nữ Chăm Islam mặc váy và áo có nhiều hoa văn với gam màu nóng, rực rỡ. Trong trang phục truyền thống của người Chăm Islam thì vật che đầu là đặc điểm tiêu biểu nhất. Nếu như với nam giới là chiếc nón kapeak, thì phụ nữ Chăm Islam luôn có khăn trùm tóc khi đi ra đường. Đó cũng là dấu hiệu thể hiện tư cách đứng đắn và giữ đúng giới luật của tín đồ Islam.

* **Môi trường cư trú:** Xét về mật dân số thì Phú Nhuận là khu vực đông dân thứ hai ở thành phố (sau quận 8). Do đặc thù của những sinh hoạt xã hội và tôn giáo, nên cộng đồng Chăm Islam Phú Nhuận hiện nay cư trú tập trung xung quanh tiểu thánh đường và thánh đường.

Vấn đề không gian sinh tồn và môi trường sinh hoạt của cộng đồng Chăm Islam cũng là một trở ngại. Nhu cầu sinh hoạt tôn giáo buộc người Chăm Islam

cư trú gần hay trong một khu vực có surao hay masjid, cho nên không gian cư trú của cộng đồng thường là co cụm và nhỏ hẹp. Hơn nữa, do những khó khăn về kinh tế nên họ không có điều kiện tách hộ. Chẳng hạn như cộng đồng Chăm Islam Phường 17 tập trung chủ yếu ở hẻm 111 và hẻm 95 Huỳnh Văn Bánh. Đây là hai con hẻm nhỏ, hẹp, ngoằn ngoèo, không gian bên trên bị các nhà dân coi cao làm nơi ở tạm nên môi trường rất ẩm thấp, thiếu ánh sáng... nhất là vào mùa mưa, có hại cho sức khỏe của người dân, đặc biệt là trẻ em. Hơn nữa, hầu hết nhà cửa khu vực này xây dựng đã lâu nên cũ kỹ, chật chội, ộp ẹp... Không gian sinh tồn này cũng là một hạn chế của cộng đồng Chăm Islam trong quá trình giao lưu tiếp xúc với xã hội.

*** Gia đình:** Trong gia đình, người đàn ông Chăm Islam giữ trách nhiệm trong những mối quan hệ xã hội như: lễ hội, đám tiệc, họp tổ dân phố, họp cộng đồng... Và họ cũng là lao động chính trong nhà. Phụ nữ Chăm Islam giữ vai trò nội trợ trong nhà, nuôi dạy con cái, ít khi tham gia vào các hoạt động xã hội bên ngoài. Chính vì vậy, các bậc cha mẹ thường không muốn con gái đi học nhiều, chỉ cần chú trọng học hỏi công việc nội trợ để phục vụ cho gia đình trong tương lai.

*** Tôn giáo:** Do giới luật của Islam quy định, trẻ em Chăm từ 6 tuổi trở lên bắt buộc phải học tiếng Ả Rập cơ bản để đọc kinh Koran. Cha mẹ sẽ hãnh diện với cộng đồng nếu con cái học giỏi giáo lý hơn là các em đạt thành tích cao ở trường mà lại sao nhãng việc học giáo lý Islam. Cho nên họ không quan tâm đến chương trình giáo dục phổ thông của nhà nước. Bên cạnh đó, do ảnh hưởng của phong tục tập quán và tôn giáo, cha mẹ muốn con gái ở nhà làm công việc nội trợ hơn là cho đi học chữ ở trường. Điều quan trọng là do giới luật của tôn giáo trong ăn uống, nên người Chăm Islam rất e ngại khi cho con em tới học ở các trường nhà nước. Cho nên, hầu như thanh thiếu niên Chăm Islam có trình độ văn hoá thấp, đa số nghỉ học ở trình độ tiểu học và phổ thông cơ sở, một số ít đã qua bậc cao đẳng, đại học. Trong đó, số sinh viên Chăm Islam du học ở các quốc gia Hồi giáo ngày càng nhiều.

Mặc dù làm bất cứ công việc gì, hay ở đâu, người Chăm vẫn giữ đúng nghi thức hành lễ 5 lần/ngày. Hàng ngày, các nam tín đồ tới masjid hoặc surao để hành lễ: Suboh (rạng đông) trước khi bình minh ló rạng, Zuhor (trưa), Asar (chiều), Maghirib (hoàng hôn) mặt trời lặn, Ishaak (tối). Phụ nữ hành lễ tại nhà.

Hàng tuần, tất cả các tín đồ nam tập trung làm lễ cầu nguyện tập thể Jam'at (Trưa thứ Sáu) tại Thánh đường. Đối với cộng đồng Chăm Islam, mọi hoạt động kinh tế, xã hội,... đều ngưng hoạt động trong ngày thứ Sáu, tất cả tín đồ nghỉ ở nhà để tập trung hành lễ Jam'at.

Trong năm, người Chăm Islam cử hành 9 buổi lễ cầu nguyện và sinh hoạt truyền thống tại các Thánh đường. Trong đó, tháng ăn chay Ramadan và Đại lễ Haji được coi là hai lễ lớn của người Chăm Islam. Đại lễ Haji là ngày Tết truyền thống của người Chăm. Đây cũng là dịp để những người có điều kiện đi hành hương về Thánh địa Mecca.

Hầu hết các lễ hội của người Chăm Islam đều bắt nguồn từ các truyền thuyết hoặc huyền thoại trong lịch sử hình thành của đạo Hồi. Cho nên, các lễ hội này thường không phổ biến rộng rãi mà chỉ thu hẹp trong phạm vi cộng đồng Islam.

Đối với trẻ em Chăm, việc học kinh Koran và giáo lý Islam là điều bắt buộc. Trẻ em từ 6 tuổi trở lên, hằng ngày tới Thánh đường học lớp tiếng Ả Rập cơ bản. Đây là lớp học mà mọi trẻ em Chăm Islam buộc phải trải qua để sau này có thể đọc được kinh Koran bằng tiếng Ả Rập. Ngoài ra, còn có lớp dạy chuyên sâu về giáo lý Islam bằng tiếng Ả Rập và tiếng Mã Lai. Đối với các tín đồ Islam, học tập và tìm hiểu giáo lý kinh Koran là một công việc suốt đời. Các thầy giáo phụ trách các lớp giáo lý này là do tự nguyện, hoàn toàn không có thù lao.

Từ năm 1993, trong cộng đồng Chăm Islam Phú Nhuận đã có nhiều em được nhận học bổng của Ngân hàng Hồi giáo quốc tế và Công ty Petronas của Malaysia du học ở một số quốc gia Hồi giáo như: Malaysia, Indonesia, Arab Saudi. Hiện nay, có nhiều sinh viên Chăm Islam phường 15 và 17 đang du học; và những người tốt nghiệp trở về cũng khá đông, đang đi làm cho các công ty Malaysia, Indonesia,... tại thành phố Hồ Chí Minh.

*

* * *

Cộng đồng người Chăm Islam là một bộ phận cư dân lâu đời trên địa bàn quận Phú Nhuận. Trải qua nhiều giai đoạn lịch sử, họ đã cùng với người Việt, người Hoa, người Kinh... xây dựng nên bản sắc văn hóa đặc thù của quận Phú Nhuận.

Mặc dù cư trú tại thành phố Hồ Chí Minh từ những năm 1940 - 1950, nhưng cộng đồng người Chăm Islam gần như được biết đến chưa nhiều. Điều này dẫn đến những hiểu biết sai lệch về văn hóa và tôn giáo của họ. Cho nên trong quá trình hội nhập vào xã hội, người Chăm Islam gặp ít nhiều áp lực về tâm lý dân tộc, tâm lý tôn giáo, đặc biệt là trong giai đoạn đô thị hóa hiện nay.

Có thể nói phát triển giáo dục, nâng cao trình độ dân trí ở cộng đồng Chăm Islam nói riêng và các cộng đồng dân tộc khác đang sinh sống tại thành phố Hồ Chí Minh nói chung là một vấn đề cần làm ngay. Tuy nhiên, để các chính sách của nhà nước, đặc biệt là chính sách về giáo dục, được người dân hưởng ứng và đạt được hiệu quả cao, bên cạnh yếu tố về dân tộc, chúng ta cũng cần phải chú ý đến những đặc trưng văn hóa, cũng như tôn giáo của từng cộng đồng dân cư cụ thể. Để thực hiện cần phải có sự quan tâm và phối hợp từ nhiều cấp, nhiều ban ngành, đoàn thể... một cách đồng bộ để người Chăm Islam có thể tham gia vào sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa; đồng thời họ vẫn có điều kiện bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa truyền thống của mình.